

О. В. Вербовий, А. Г. Слюсаренко

“РЕЙДОВА ВІЙНА” СУМСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО З’ЄДНАННЯ ПІД КОМАНДУВАННЯМ С. А. КОВПАКА ТА С. В. РУДНЕВА

В статті проаналізовано рейдову діяльність Сумського партизанського з’єднання (Путивльського партизанського загону, Путивльського об’єднаного партизанського загону) під командуванням С. А. Ковпака – С. В. Руднева впродовж 1941-1943 рр. Визначено особливості проведення рейдів партизанського підрозділу. Досліджено еволюцію чинників рейдування, території охоплення, тактичних і стратегічних завдань, що ставилися перед командуванням та особовим складом даного партизанського підрозділу. Визначено, що в ході рейдів Сумське партизанське з’єднання вдало поєднувало бойову, диверсійну, розвідувальну та масово-пропагандистську діяльність, що, в комплексі, стимулювало розширення зони впливу радянських партизанів та активізувало антинацистський рух опору серед жителів регіонів, охоплених рейдуванням.

Ключові слова: *Україна в Другій світовій війні, окупація, рейд, радянський партизанський рух опору, Путивльський партизанський загін, Путивльський об’єднаний партизанський загін, Сумське партизанське з’єднання.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-20-30

Серед низки дискусійних тем в історії України періоду Другої світової війни залишається радянський партизанський рух опору. Породжені радянською історіографією міфи та ідеологеми поступово розвінчуються – в науковому доробку все більше з’являється досліджень, що базуються на широкому колі документів центральних і регіональних архівів України та опублікованих джерельних комплексах (Курас, ред. 2005; Бажан, Власенко, Легасова и Лозицкий, сост. 2010 та ін.) та мемуарах бійців та командирів з’єднання (Базима, 1959; Бакрадзе, 1968; Бакрадзе, 1961; Брайко и Калининко. 1971; Вершигора, 1951; Вершигора и Зеболов, 1962; Войцехович, 1982; Войцехович, 1970; Ковпак, 1984; Ковпак, 1964; Ковпак, 1947; Руднев, 1967; Руднев, 1960; Тутученко, 1977 та ін.).

Сучасні науковці, вивчаючи партизанську боротьбу на окупованій території України в 1941-1945 рр., не оминали своєю увагою питання рейдової війни партизанів, неоднозначно оцінюючи її перебіг та результати, а також стверджуючи про односторонність висвітлення цього явища, як і всього руху опору, в радянській історіографії (Власенко, 2014, с. 79-88; Гогун, 2012; Кентій та Лозицький, 2005; Кентій та Лозицький, 2010.; Бажан, Кентій та Лозицький, упоряд., 2001 та ін.). Зокрема, українські історики-архівісти А. В. Кентій та В. С. Лозицький так характеризували це питання: “Водночас, практично абсолютне табу було накладене на інформацію, яка не вкладалася в наперед задану ідеологічну канву. Не розглядалися навіть причини, які гальмували розвиток партизанського руху, поза критикою залишалися дії та поведінка відомих партизанських ватажків, стосунки між ними та вищими штабами, а також м’яко кажучи, непривабливі сторони діяльності партизанів” (Кентій та Лозицький, 2010; с.59). У той же час, вони визнавали, що “рейди по глибокому тилу німецьких окупантів”, здійснені партизанськими з’єднаннями С. А. Ковпака, С. Ф. Малікова, Я. І. Мельника,

М. І. Наумова, О. М. Сабурова, О. Ф. Федорова та інших, “дали прекрасні приклади ведення маневреної партизанської війни” (Кентій та Лозицький, 2005, с.393).

Метою даного дослідження є аналіз рейдів, проведених Сумським партизанським з'єднанням (до серпня 1942 р. – Путивльський партизанський загін / Путивльський об'єднаний партизанський загін) у період командування ним С. А. Ковпака та С. В. Руднева (1941-1943 рр.). У цей час було здійснено низку рейдів як регіонального значення, так і широкомасштабних, у ході яких було з боями пройдено по території Сумської, Київської, Житомирської, Ровенської, Тернопільської, Станіславської (нині Івано-Франківська) областей України; Орловської та Курської областей Росії; Поліської та Гомельської областей Білорусі.

В усіх рейдах з'єднання, незалежно від їхнього часового та географічного охоплення, поєднувались бойова, диверсійна, розвідувальна та масово-політична діяльність. Це, фактично й було основним завданням рейдуючих партизанських формувань. Головна ж мета рейдів полягала у розширенні зони дій партизанів, збільшенні особового складу загонів за рахунок місцевих жителів та в отриманні сприяння й підтримки якомога ширших мас населення на окупованих територіях.

Саме з'ясування основних причин і завдань рейдів дозволяє визначити їхню характерну особливість. Зважаючи на це, рейди Сумського партизанського з'єднання, можна умовно поділити на дві групи: рейди вимушеного характеру, спричинені, здебільшого, тиском ворожих сил та необхідністю маневрувати задля забезпечення своєї життєдіяльності, й планові рейди, скеровані Українським штабом партизанського руху та нелегальним Центральним комітетом КП(б)У. Відповідно, рейдова діяльність з'єднання також ділиться на два етапи: перший охоплює період самостійної боротьби партизанів (вересень 1941 р. – вересень 1942 р.), а другий – у підпорядкуванні Українському штабу партизанського руху (жовтень 1942 р. – жовтень 1943 р.).

На етапі становлення та організаційного оформлення Сумського партизанського з'єднання (осінь 1941 р. – початок 1942 р.) партизани більше були змушені маневрувати по навколишніх районах, уникаючи серйозних сутичок з ворожими військами. А тому, здійснені ними рейди були стихійними й не мали конкретних бойових завдань. Ситуація змінилася в 1942 р., що було пов'язано з формуванням потужного партизанського з'єднання на чолі з командиром С. А. Ковпаком та комісаром С. В. Рудневим, збільшенням його чисельного складу та поступовим набуттям досвіду із ведення партизанської боротьби. Особливо на рейдовій війні в межах окупованої території України позначилося створення в червні 1942 р. Українського штабу партизанського руху, який відіграв керівну роль в організації збройного спротиву окупантам.

Перший рейдовий маневр партизанів під командуванням С. А. Ковпака та С. В. Руднева припав на початок грудня 1941 р. У цей час навколо місця дислокації Путивльського загону в Спадщанському лісі біля м. Путивль Сумської області зосередилась значна кількість ворожих сил й оточення поступово ущільнювалось. Після чергового бою, підрахувавши свої запаси в озброєнні й боєприпасах, командування загону прийняло рішення вночі 2 грудня вийти в рейд у Хінельські ліси на кордоні з Орловською і Курською областями (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303, арк. 32). Командир загону С. А. Ковпак про ті події занотував у своєму записнику: “Отже, в 11 годин 50 хвилин ночі 1-го грудня загін поховав убитих, замінував танк і вирушив у перший рейд в Хінельські ліси” (Бажан, Власенко, Легасова и Лозицький, сост. 2010, с. 37). Вже 6 грудня Путивльський партизанський загін, пройшовши 160 км і перетнувши Путивльський, Шалигінський,

Червоний райони Сумської області, розташувався у с. Хвощевка Севського району Орловської області. Впродовж 8–28 грудня він перебував у Хінельських лісах, де здійснив низку бойових операцій у навколишніх селах з розгрому поліції, в результаті яких поповнив свої продовольчі запаси та забезпечив себе обмундируванням, озброєнням, боєприпасами, гужовим транспортом.

Час від часу, впродовж грудня 1941 р. Путивльський партизанський загін здійснював марші в прилеглі райони Сумської області. Так, у ніч на 19 грудня було проведено операцію з очищення від поліції с. Марчихина Буда Ямпільського району. В ніч на 25 грудня спільно з Есманським партизанським загonom, що дислокувався в цей час у Брянських лісах, розгромлено комендатуру та поліцію в районному центрі Есмань, у результаті чого вбито 9 німців та 11 поліцаїв, захоплено 6 коней, знищено вузол зв'язку (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303, арк. 38).

Другий рейд Путивльського партизанського загону за маршрутом Хінельські ліси – Путивльський район розпочався 28 грудня 1941 р. (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303.25, арк.39-40). Рухаючись по південних районах Орловської та Курської областей, Путивльський загін 10 січня 1942 р., перейшовши Ямпільський і Глухівський райони Сумської області, вступив на територію Путивльщини: 12 січня загін дислокувався в с. Кагань, 16-17 січня – в с. Бруски Путивльського району. Під час руху партизани постійно проводили бойові операції в населених пунктах та диверсійні дії на ворожих комунікаціях.

Третій рейд уже Путивльського об'єднаного партизанського загону, оформленого в лютому 1942 р. з окремих загонів Путивльського, Глухівського, Шалигінського, Кролевецького та Конотопського районів, припадає на лютий–березень 1942 р. Він проходив по території Путивльського та деяких інших районів Сумської області. 23 березня партизани прибули до Брянських лісів, розташувались у с. Стара Гута Середино-Будського району Сумської області.

Четвертий рейд розпочався у ніч з 14 на 15 травня 1942 р. і тривав впродовж 70 днів. З'єднання у складі п'яти загонів (Путивльський, Глухівський, Шалигінський, Конотопський і Кролевецький) пройшло по південних районах Орловської та північних районах Сумської областей, здійснило ряд значних бойових акцій на залізниці та шосейних магістралях (знищили 4 залізничних і 22 дерев'яних мости, 2 пороми, 5 танків, 25 автомашин з військовим вантажем, пустили під укіс 5 військових ешелонів, розгромили декілька ворожих гарнізонів (Бажан, Кентій та Лозицький, упоряд., 2001, с.51). У цей період партизани постійно маневрували в межах Путивльського, Шалигінського, Глухівського, Кролевецького, Конотопського районів Сумської області та Глушковського і Крупецького районів Курської області на території північніше залізниці Київ–Воронеж (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303, арк.202). У другій половині липня 1942 р. загін протистояв потужному наступу гітлерівців на південну частину масиву Брянських лісів, змусивши їх відійти, залишивши лісові населені пункти (Кентій та Лозицький, 2005, с.120). Під час рейду особовий склад з'єднання збільшився з 745 до 1 328 чоловік (Бажан, Кентій та Лозицький, упоряд., 2001, с.51).

Однією з основних причин здійснення Сумським партизанським з'єднанням рейдів у період його самостійного існування була потреба в маневруванні під тиском ворожих сил та необхідність забезпечення своєї життєдіяльності. Так, вихід у перший рейд 2 грудня 1941 р. командування обґрунтовувало прагненням “зберегти людський склад загону для подальшої боротьби з німецькими загарбниками” (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303.25, арк.32). 9 березня

1942 р. командування з'єднання прийняло рішення “для поповнення загону боєприпасами та озброєнням, а також для концентрації загону в одному місці, де необхідно надати бійцям відпочинок і санітарну обробку” знову передислокуватися в с. Хвощевка Орловської області (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303, арк.120). Певним винятком можна вважати останній рейд, рішення про який приймалося командуванням вже об'єднаного партизанського загону з огляду на необхідність забезпечення “подальшої бойової оперативної роботи” (ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303, арк. 173).

Наступний етап рейдової боротьби Сумського партизанського з'єднання тісно пов'язаний з центральними керівними органами – Українським штабом партизанського руху та нелегальним Центральним комітетом КП(б)У. Організовані та керовані ними рейди носили цілеспрямований, оперативно-стратегічний характер. 5 вересня 1942 р. наказом Й. Сталіна за № 00189 в черговий раз визначалися завдання партизанського руху, серед яких було й “охоплення широких мас народу на окупованій території” (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 3-5зв.). Розуміючи важливість боротьби партизанів у ворожому тилу, УШПР у своєму оперативному плані діяльності на жовтень–листопад 1942 р. серед інших заходів передбачав також підготовку переведення партизанських з'єднань С. А. Ковпака та О. М. Сабурова (Житомирське партизанське з'єднання) на Правобережну Україну, на територію Київської та Житомирської областей (Кентій та Лозицький, 2005, с.124).

15 вересня 1942 р. з'явився наказ головнокомандувача партизанським рухом К. Є. Ворошилова та начальника Центрального штабу партизанського руху П. К. Пономаренка про вихід у рейд на Правобережну Україну об'єднаного партизанського загону Коваля (С. А. Ковпака), у взаємодії з загonom Сабаніна (О. М. Сабурова) (ЦДАГО України, ф. 63/1/7/43, арк.15-15зв.). В історію цей рейд увійшов як “Перший” або “Сталінський” рейд Сумського партизанського з'єднання. Спочатку перед партизанами ставилося завдання вийти до населених пунктів Людвинівка Овруцького району та Давидка Коростенського району Житомирської області, а також Мухоїди Гомельської області Білорусії та “провести диверсійні роботи на залізничних магістралях: а) Коростень–Київ, б) Житомир–Фастів, в) Овруч–Чернігів та на шосейних дорогах а) Давидки–Чернігів, б) Овруч–Коростень; підготувати посадочні майданчики для літаків у районі Мухоїди, Красновка чи в інших більш зручних найближчих пунктах розташування загону; відновити зв'язок з діючими партизанськими загонами на шляху свого руху й у першу чергу із загonom Федорова” тощо (ЦДАГО України, ф. 63/1/7/43, арк.15зв).

Сталінський рейд тривав з 26 жовтня по 26 листопада 1942 р. й охоплював маршрут від Брянських лісів до Полісся: Сумська, Чернігівська, Гомельська, Поліська, Київська, Житомирська області України та Білорусі. Партизани пройшли 835 км, форсували річки Десну, Снов, Дніпро, Прип'ять, Уборть; перетнули залізницю Київ–Коростень. В ньому брала участь лише частина Сумського партизанського з'єднання у складі Путивльського, 1-го Глухівського, Шалигінського та Кролевецького партизанських загонів, загальною чисельністю 1 084 чоловік (Кентій та Лозицький, 2005, с.128; ЦДАГО України, ф. 63/1/42/27, арк.3). В ході рейду було вбито 7 216 ворожих солдатів та офіцерів; підірвано 6 залізничних станцій, 240 метрів залізничного полотна, 14 ешелонів, 13 паровозів, 225 вагонів і платформ в ешелонах та 113 вагонів і цистерн на станціях; знищено 13 німецьких гарнізонів, 7 вузлів зв'язку, 1 нафтосховище, 2 спиртових заводи, 1 хлібозавод, 2 маслозаводи, 1 шкіряний та 5 лісопильних заводів, 175 тонн різного пального, 3 літаки, 18 танків і бронемашин, 63 автомашини та ін. (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 67-69). Під час рейду особовий склад з'єднання, попри значні втрати,

збільшився на 35 % і нараховував 1 469 чоловік (ЦДАГО України, ф. 63/1/37/194., арк.75-77зв.).

Сталінський рейд дійсно носив оперативно-стратегічний характер, а враховуючи відсутність інформації в радянського партійного і військового вищого керівництва щодо ситуації на території Правобережної України, його наслідки були навіть неочікуваними. Ось як про перші результати рейду повідомляв у ЦК КП(б)У начальник УШПР Т. А. Строкач: “1. В глибокому тилу противника немає військових частин, крім гарнізонів місцевої поліції, які не здатні чинити серйозний опір партизанам; 2. Боездатність загонів товаришів Ковпака та Сабурова гарантує успішне виконання поставленого перед ними завдання; 3. Населення окупованої території України дружньо ставиться до партизанського руху та всіляко сприяє в бойових операціях загонів; 4. Необхідно всебічно прискорити виконання намічених заходів з розгортання партизанського руху в Україні та особливо на Правобережжі” (Бажан, Кентій та Лозицький, упоряд., 2001, с. 260). Разом з тим, питання забезпечення озброєнням та боєприпасами цих з'єднань так і не були вирішені. Здобуті під час рейду розвідувальні дані стали важливим інформаційним ресурсом для розроблення УШПР подальших оперативних планів партизанської боротьби, дозволили врахувати проблеми та прорахунки в організації та керівництві. З іншого боку, він, будучи першим великим рейдом, організованим вищим керівництвом партизанського руху на Правобережну Україну, зорієнтував його щодо правильності проведення заходів з підготовки подібних маршів. Очевидними стали питання про необхідність більш ретельної підготовки до таких походів особового складу рейдуючих партизанських формувань, про забезпечення їх зброєю, боєприпасами, мінно-підривними засобами, зв'язком тощо.

Черговий рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака та С. В. Руднева припав на лютий–березень 1943 р. і проходив по території Рівненської, Житомирської та Київської областей, попередньо розвіданої бійцями з'єднання. Партизани діяли в районі залізниці Ковель–Сарни, Ковель–Рівне. Досягнувши 19 лютого 1943 р. містечка Великий Стидин у Рівненській області, з'єднання провело низку операцій на залізниці Ковель–Рівне, знищивши депо ст. Цумань з майстернями, лісозавод, електростанцію та склад лісоматеріалів; підірвали 9 паровозів, 2 локомотиви, мотодрезину та ін. У містечку Великий Стидин був збитий транспортний літак Ю-52 та літак такого ж типу підпалений на місцевому аеродромі (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 30). Перебуваючи на Рівненщині, партизани-ковпаківці мали сутички з місцевими українськими націоналістичними формуваннями, зокрема, 26 лютого ними була проведена “операція з очищення Людвипольського та Костопольського районів від українських націоналістів” (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 31). Повернувшись на початку березня в Київську область, форсувавши в ніч на 10 березня залізничне полотно Київ–Коростень, Сумське партизанське з'єднання продовж 10–15 березня перебувало в районі села Блідча Іванківського району, де проведено низку диверсійних операцій із руйнування мостів через річку Тетерів на залізниці Коростень–Київ (біля станції Тетерів) довжиною 225 погонних метрів і на шосе Іванків–Київ довжиною 500 погонних метрів, а також через річку Здвиж на шосе Київ–Бородянка довжиною 120 погонних метрів (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 34). У цей час одним із важливих завдань, що ставилося перед рейдуючим з'єднанням керівництвом ЦК КП(б)У та УШПР, було проведення розвідки правобережжя річок Десна, Дніпро та Прип'ять з метою встановлення концентрації військ противника та зведених ним укріплень на цих річках, а при їх виявленні наказувалось чинити опір такому будівництву. Таким чином, Сумське партизанське з'єднання долучалося до підготовчих

наступальних операцій Червоної армії й розвідувало плацдарми для подальшого свого просування на захід. На початку квітня партизани вийшли на річку Прип'ять, 4–5 квітня форсували її, 7 квітня провели операцію з розгрому ворожої Прип'ятської флотилії в районі села Аревичи, що 140 км на північний захід від Києва, та вийшли в Хойницький район Гомельської області.

У доповіді про проведені Українським штабом партизанського руху заходи з розвитку партизанського руху на правобережній території України з листопада 1942 р. по 1 липня 1943 р. начальник УШПР Т. А. Строкач так оцінював рейдову діяльність Сумського партизанського з'єднання: “Характерною тактичною рисою цього з'єднання є маневреність і безперервне рейдування по районах. З'єднання завжди рухається в повному складі всіх загонів зібраним кулаком. Це своєрідний потужний крейсер, який постійно рейдує в глибокому тилу противника, знищуючи на своєму шляху його гарнізони і руйнуючи комунікації та підприємства. ... Із тактики постійного руху випливає й інша позитивна риса формування Ковпака, яка має важливе політичне значення, – це великий вплив його рейдів на місцеве населення окупованих районів”(Бажан, Кентій та Лозицький, упоряд., 2001, с.278-279).

Найбільш знаменитим рейдом Сумського партизанського з'єднання й останнім для його командування у складі С. А. Ковпака, С. В. Руднева та начальника штабу Г. Я. Базими був Карпатський рейд. Він розпочався 12 червня 1943 р. із села Мілошевичі, що 95 км на північний захід від Коростеня Житомирської області, пройшов територією Житомирської, Рівненської, Тернопільської, Станіславської (нині – Івано-Франківська) та Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницька) областей і завершився 1 жовтня 1943 р. Цьому рейдові вище партійне керівництво України надавало величезне значення та приділяло неабияку увагу.

Активну підготовку до виходу в рейд на територію Західної України, згідно з оперативним планом бойових дія партизанів України на весняно-літній період 1943 р., затвердженим 26 квітня 1943 р. ЦК ВКП(б) та ДКО СРСР, Сумське партизанське з'єднання розпочало з початку червня 1943 р., перебуваючи в Лельчицькому районі Поліської області. Попри серйозну підготовку з постійним контролем та підтримкою УШПР і ЦК КП(б)У, даний рейд був одним із найбільш показових, що виявив серйозні прорахунки в організаційній роботі вищого партизанського керівництва.

Проблеми в партизанів почали виникати фактично від самого початку рейду. Про це у своєму звіті С. А. Ковпак відзначив: “У практиці війни не слід нехтувати дрібницями. Така “дрібниця”, як топографічні карти, які ніяк не спромігся постачити загонам Український штаб партизанського руху, зриває великі справи. Обіцяли перед[ати], а в рейд пішли без карт” (ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210, арк. 101). Були також проблеми з бойовим забезпеченням. Як зазначав у своєму записнику С. А. Ковпак: “Вантаж, який нам обіцяли викинути, не отримали. А там 12 пружин до ручників. Таким чином, 12 ручників будуть бездієві” (Бажан, Власенко, Легасова и Лозицький, сост. 2010, с.43).

Не врахували під час підготовки до рейду і ландшафтно-географічні особливості території, куди рухались партизани не маючи досвіду маневрування та ведення боїв у гористій місцевості. Зокрема, уже “в дводенних боях командуванню стало зрозуміло, що для маневру в горах тяжка зброя наша та обоз не пристосовані” – писав С. А. Ковпак у звіті (ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210, арк. 93). А в своїй записній книжці він занотував: 21 липня – “Необхідно перебудувати стиль руху, інакше військову частину можна розгубити. Важке озброєння виявилось цілковитим тягарем, частину наказав знищити. А в

горах хліба немає, перейшли на м'ясо"; 22 липня – “Нема взуття та обмундирування, а ліс і камінь горять. Починають з'являтися босі та обірвані” (Бажан, Власенко, Легасова и Лозицкий, сост. 2010, с.65).

Не могли в ході підготовки до рейду передбачити і ставлення місцевого населення до радянських партизанів. Лише під час походу командування з'єднання зрозуміло, що населення із степових районів ставилося до партизанів “із більшим співчуттям”, тоді як “в гірських районах, особливо прикордонних з Угорщиною, настрої часто був майже ворожим” (ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210, арк. 95). Не слід забувати й постійне протистояння партизанів з місцевими українськими націоналістичними підрозділами. Вже 15 червня 1943 р. С. А. Ковпак записав у своєму щоденнику: “Ми вже вступили в райони, насичені націоналістами” (Бажан, Власенко, Легасова и Лозицкий, сост. 2010, с.43) А 18 червня було видано наказ по з'єднанню, в якому крім іншого йшлося про взаємовідносини з націоналістами: “...при проявах націоналістами ворожих намірів чи дій – знищувати. У випадку, якщо з їх боку ніяких проявів ворожості не буде, першим вогню не відкривати і в будинках нічого не чіпати” (Курас, ред. 2005, с.41). Така позиція була визначена ЦК КП(б)У і доведена до відома ще у березні 1943 р. (ЦДАГО України, ф. 63/1/7/43, арк. 8-10), а тому впродовж усього рейду спостерігалися як спроби уникнення протистоянь шляхом переговорів чи розходження бійців, так і здійснення бойових сутичок.

Цікавою є оцінка Карпатського рейду командуванням з'єднання, з якою можна частково погодитись: “1) У зв'язку з тим, що іншими з'єднаннями не був виконаний наказ УШПР з виходу на південь – наша частина опинилася одна й вела нерівну боротьбу з противником. Це дало противнику можливість всі сили кинути лише на нас. 2) Противнику вдалося завдати нам серйозних втрат, проте основні сили він не розбив і бойового духу не злавав. 3) В усій Галичині підготовлено ґрунт для розвитку партизанського руху, а якби в Галичину пішло ще 2-3 з'єднання партизан, то партизанський рух міцно охопив би всю Галичину. 4) Українські партизани довели, що вони можуть виконувати самостійно стратегічні завдання” і т. д. (ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210, арк. 100-101).

В результаті більш ніж 100-денного маршу від Полісся до Карпат Сумське партизанське з'єднання пройшло територією Житомирської, Рівненської, Тернопільської, Станіславської (нині – Івано-Франківська) та Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницька) областей; форсувало річки Случ, Горинь, Збруч, Дністер, Прут; розгромило ворожі гарнізони у Скалаті, Галичі, Росульному, Солотвині, Рафалівці та інших населених пунктах; завдало великих втрат провідним нафтопромислам Прикарпаття. Будучи великим за чисельністю та обтяженим обозом, постійно маневруючи у складних і незвичних для нього умовах, з'єднанню вдавалось відбивати часті атаки переважаючих сил ворога, підкріплені ударами авіації, 11 разів прорвати кільце оточення, стрімким нападом після виснаженого маршу та значних втрат розгромити гарнізон м. Делятин і вирватись окремими групами із щільного кільця оточення (ЦДАГО України, ф. 63/1/81/14, арк.5-14; ЦДАГО України, ф. 63/1/82/124, арк.79-86; ЦДАГО України, ф. 63/1/156/9, арк.1-8). Після завершення Карпатського рейду командир С. А. Ковпак звітував про результати бойової діяльності в ході рейду: вбито 3 360 ворожих солдат і офіцерів, полонено 96 чоловік, пущено під укіс 19 залізничних ешелонів; знищено 40 нафтовишок, 13 нафтосховищ, 3 нафтопереробних заводи; підірвано 333 автомашини, 1 бронемашину і 4 танки; зруйновано 14 залізничних мостів, 33 мости на шосейних дорогах тощо (ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210, арк.96-97). Ціною таких бойових досягнень Сумського партизанського з'єднання під час Карпатського рейду були величезні втрати особового складу – кількість партизанів скоротилася майже на

50 % (на момент виходу в рейд у з'єднанні нараховувалося 1 903 бійців і командирів (Бажан, Власенко, Легасова и Лозицкий, сост. 2010, с.42), а на 1 жовтня 1943 р. їх було 944 чоловіка (ЦДАГО України, ф. 62/1/1/90, арк. 89).

Після складного виходу з Карпатського рейду Сумське партизанське з'єднання мало певний час на відновлення своїх сил, проте цілком відновитись було неможливо. Велика кількість бійців, що пройшли свій бойовий шлях від 1941 р., загинули чи були поранені й висловили бажання повернутися на вже звільнені від німців рідні землі. Зазнав втрат і керівний склад з'єднання: загинув комісар з'єднання С. В. Руднев та були поранені командир з'єднання С. А. Ковпак та начальник штабу з'єднання Г. Я. Базима, були загиблі й серед командування окремих загонів (командири В. Г. Подоляка та С. О. Горланов, комісари П. Г. Шульга та Ф. С. Фесенко). Наступний рейд ця бойова одиниця провела вже в статусі 1-ї Української партизанської дивізії ім. двічі Героя Радянського Союзу ім. С. А. Ковпака під командуванням П. П. Вершигори.

Таким чином, історія рейдової війни Сумського партизанського з'єднання (Путивльського партизанського загону, Путивльського об'єданого загону) під командуванням С. А. Ковпака та С. В. Руднева в 1941-1943 рр. є унікальною й неоднозначною. Маючи значні успіхи в антинацистській боротьбі та значну підтримку населення в районі своєї постійної дислокації, бійці та командири Сумського партизанського з'єднання провели низку рейдів як в межах Сумщини та сусідніх областей, так і широкомасштабних, які охопили не лише територію України, а й Білорусі та Росії. І якщо причини першого етапу рейдової діяльності з'єднання, в основному, полягали в необхідності збереження особового складу та боєздатності підрозділу в боротьбі з окупаційними військами, то на другому етапі рейди мали стратегічне значення для розгортання радянського партизанського руху опору в Україні загалом. "Сталінський" і Карпатський рейди, попри неоднозначність оцінки їхньої успішності, відіграли значну роль у розширенні територій впливу радянських партизанів, активізації спротиву нацистських окупантів широкими верствами населення. Результатами рейдів, попри низку проблем та прорахунків, окрім суто бойових (як-то знищення живої сили і техніки противника, диверсії на комунікаціях, дезорганізація тилу тощо) стали й досвід ведення боротьби з нацистськими окупантами, який широко запозичували інші партизанські з'єднання й загони. А саме Сумське партизанське з'єднання під командуванням С. А. Ковпака та С. В. Руднева цілком справедливо було визнано одним із найбільш успішних радянських партизанських підрозділів у роки Другої світової війни.

Бібліографічний список

- Бажан, О.В., Власенко, С.І., Легасова, Л.В. и Лозицкий, В.С., сост. 2010. *Партизанская война на Украине: Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941-1944*. Москва: Центрполиграф.
- Бажан, О.В., Кентій, А.В. та Лозицький, В.С., упоряд., 2001. *Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945 рр.)*. Київ: Парламентське видавництво.
- Базима, Г.Я., 1959. *Слідами великого рейду*. Київ: Молодь.
- Бакрадзе, Д.И., 1968. *Карпатский рейд*. Москва: Издательство ДОСААФ.
- Бакрадзе, Д.И., 1961. *Кровью героев*. (Записки участника партизанского соединения Ковпака). Тбилиси: Заря Востока.
- Брайко, П.Е. и Калининко, О.С., 1971. *Внимание, Ковпак!* Москва: Издательство ДОСААФ.

- Вершигора, П.П. и Зеболов, В.А., 1962. *Партизанские рейды. (Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг.)*. Кшинец: Штиинца.
- Вершигора, П.П., 1951. *Карпатский рейд. Из записок*. Москва: Правда.
- Власенко, С.І., 2014. Степовий рейд з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів (за документами ЦДАГО України). *Сумський історико-архівний журнал*, 22, с.79-88.
- Войцехович, В.О., 1970. *Сто днів звитяги. Партизанські зшитки*. Київ: Радянський письменник.
- Войцехович, В.О., 1982. *Партизани ідуть на захід*. Київ: Політвидав України.
- Гогун, А., 2012. *Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования, 1941-1944*. Москва: Российская политическая энциклопедия.
- Кентій, А.В. та Лозицький, В.С., 2005. *Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944)*. Київ: Генеза.
- Кентій, А.В. та Лозицький, В.С., 2010. *Радянські партизани 1941-1944: світло й тіні*. Київ.
- Ковпак, С.А., 1947. *Сталинский рейд*. Москва: Воениздат.
- Ковпак, С.А., 1964. *Из дневника партизанских походов*. Москва: Издательство ДОСААФ.
- Ковпак, С.А., 1984. *Від Путивля до Карпат*. Київ: Політвидав України.
- Курас, І.Ф., ред. 2005. *Від Полісся до Карпат: Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень – вересень 1943 р.) очима учасників, мовою документів*. Київ: Парламентське видавництво.
- Руднев, С.В., 1967. *Легендарный рейд. (Дневник о Карпатском рейде. Письма)*. Ужгород: Карпаты.
- Руднев, С.В., 1960. *Щоденник про Карпатський рейд*. 3-є вид. Станіслав: Обласне книжково-газетне видавництво.
- Тутученко, С.П., 1977. *Лесные всадники*. Киев: Политиздат Украины.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 62/1/1/90.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/156/9.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/37/194.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/4/210.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/42/27.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/7/43.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/8/303.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/81/14.
- ЦДАГО України, ф. 63/1/82/124.

References

- Bakradze, D.I., 1961. *Krovuyu geroev. (Zapiski uchastnika partizanskogo soedineniya Kovpaka) [With the blood of heroes. (Notes of a member of the partisan unit Kovpak)]*. Tbilisi: Zarya Vostok
- Bakradze, D.I., 1968. *Karpatskiy reyid [Carpathian raid]*. Moskva: Izdatelstvo DOSAAF.
- Bazhan, O.V., Vlasenko, S.I., Legasova, L.V. and Lozitskiy, V.S., compilers, 2010. *Partizanskaya voyna na Ukraine: Dnevniki komandirov partizanskikh otryadov i soedineniy. 1941-1944 [Partisan war in Ukraine: Diaries of the commanders of partisan detachments and formations. 1941-1944]*. Moskva: Tsentrpoligraf.

- Bazyma, H.Ia., 1959. *Slidamy velykoho reidu* [In the footsteps of a large raid]. Kyiv: Molod.
- Brayko, P.Ye. and Kalinenko, O.S., 1971. *Vnimanie, Kovpak!* [Attention, Kovpak!]. Moskva: Izdatelstvo DOSAAF.
- Central State Archives of Public Organizations of Ukraine (CSAPO of Ukraine), f. 62/1/1/90.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/37/194.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/42/27.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/7/43.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/8/303.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/81/14.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/82/124.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/82/124.
- CSAPO of Ukraine, f. 63/1/4/210.
- Gogun, A., 2012. *Stalinskie kommandos. Ukrainskie partizanskie formirovaniya, 1941-1944* [Stalin's commandos. Ukrainian guerrilla formations, 1941-1944]. Moskva: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya.
- Kentii, A.V. and Lozytskyi, V.S., 2005. *Viina bez poshchady i myloserdia: Partyzanskyi front u tylu vermakhtu v Ukraini (1941-1944)* [War without Mercy and Mercy: The Guerrilla Front in the Rear of the Wehrmacht in Ukraine (1941-1944)]. Kyiv: Henezza.
- Kentii, A.V. and Lozytskyi, V.S., 2010. *Radianski partyzany 1941-1944: svitlo y tini* [Soviet guerrillas 1941-1944: light and shadow]. Kyiv.
- Kovpak, S.A., 1947. *Stalinskiy reyd* [Stalin's raid]. Moskva: Voenizdat.
- Kovpak, S.A., 1964. *Iz dnevnika partizanskikh pokhodov* [From the diary of partisan campaigns]. Moskva: Izdatelstvo DOSAAF.
- Kovpak, S.A., 1984. *Vid Putyvliia do Karpat* [From Putivl to the Carpathians]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy.
- Kuras, I.F., ed. 2005. *Vid Polissia do Karpat: Karpatskyi reid Sumskoho partyzanskoho ziednannia pid komanduvanniam S. A. Kovpaka (cherven – veresen 1943 r.) ochyma uchasnykiv, movoiu dokumentiv* [From Polissya to the Carpathians: Carpathian raid of the Sumy partisan unit under the command of SA Kovpak (June - September 1943) through the eyes of the participants, in the language of documents]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
- Rudniev, S.V., 1960. *Shchodennyk pro Karpatskyi reid* [Diary of the Carpathian raid]. 3rd ed. Stanislav: Oblasne knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo.
- Rudnev, S.V., 1967. *Legendarnyy reyd. (Dnevnik o Karpatskom reyde. Pisma)* [Legendary raid. (Diary about the Carpathian raid. Letters)]. Uzhgorod: Karpaty.
- Tutuchenko, S.P., 1977. *Lesnye vsadniki* [Forest riders]. Kiev: Politizdat Ukrainy.
- Vershigora, P.P., 1951. *Karpatskiy reyd. Iz zapisok* [Carpathian raid. From the notes]. Moskva: Pravda.
- Vershigora, P.P. and Zebolov, V.A., 1962. *Partizanskie reydy. (Iz istorii partizanskogo dvizheniya v gody Velikoy Otechestvennoy vojny Sovetskogo Soyuza 1941 1945 gg.)* [Guerrilla raids. (From the history of the partisan movement during the Great Patriotic War of the Soviet Union 1941–1945)]. Kshinev: Shtiintsia.
- Vlasenko, S.I., 2014. Stepovyi reid ziednannia Ukrainskykh kavaleriiskykh partyzanskykh zahoniv (za dokumentamy TsDAHO Ukrainy [The steppe raid of partisan's cavalry unit (the documents of Central State Archive Of Public Associations of Ukraine)]. *Sumy historical and archival journal*, 22, p.79-88.

Voitsekhovych, V.O., 1970. *Sto dniv zvytiahy. Partyzanski zshytky* [One hundred days of victory. Guerrilla notebooks]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk.

Voitsekhovych, V.O., 1982. *Partyzany idut na zakhid* [The guerrillas go west]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020 р.

O. Verbovyj, A. Slyusarenko

**“RAID WAR” OF THE SUMY PARTISAN UNIT UNDER THE COMMAND OF
S. A. KOVPAK AND S. V. RUDNEV**

The article analyzes the raid activities of the Sumy partisan unit (Putivl partisan detachment, Putivl united partisan detachment) under the command of S. A. Kovpak – S. V. Rudnev during 1941-1943. The evolution of raiding factors, coverage area, tactical and strategic tasks set before the command and personnel of this partisan unit was researched. It was found that at the initial stage of deployment of active armed resistance of the detachment and unit with inadequate supply of weapons and ammunition, lack of communication with other units and a single command center, raids were caused by confrontation with the occupying forces and attempts to maintain personnel. The first two raids of the combined detachment in December 1941 – January 1942, were caused by pressure from the overwhelming forces of the enemy, which forced the unit to move from Spadschansky forest (Sumy region) to Hinelsky forests (Orel and Kursk regions), and later, after replenishment of personnel and provision of weapons and ammunition, with the fighting went to the territory of its previous deployment. The third and fourth raids (February – March 1942; May – July 1942) were carried out within the Sumy and adjacent regions both to spread the influence of the Sumy partisan unit and under pressure from enemy forces.

The next stage of the raid activity of the Sumy partisan unit was closely connected with the centralization of the Soviet partisan resistance movement and was carried out within the framework of strategic plans developed by the leadership of the UHGM and CHGM. This is the so-called “Stalin raid”, which took place in October – November 1942, during which 835 km were covered in the occupied territories of Sumy, Chernihiv, Gomel, Polissya, Kyiv, Zhytomyr regions. In February – March 1943, during another raid, guerrillas operated in the Rivne, Zhytomyr and Kyiv regions. From June 12 to October 1, 1943, the Sumy partisan unit conducted a “Carpathian raid” on the territory of Zhytomyr, Rivne, Ternopil, Stanislavsk and Kamyanets-Podilsky regions. Inflicting significant damage to the enemy, the guerrillas suffered significant losses – more than 50 % of the fighters did not return from the raid, S. V. Rudnev was killed, S. A. Kovpak and G. Ya. Bazyma were wounded, which led to a significant renewal of the fighting force and a complete replacement. command.

During the raids, the fighters of the Sumy partisan unit under the leadership of S. A. Kovpak – S. V. Rudnev successfully combined combat, sabotage, intelligence and propaganda activities, expanding the area of guerrillas and intensifying the resistance movement among the inhabitants of the new regions.

Key words: *Ukraine in the Second World War, occupation, raid, Soviet partisan resistance movement, Putivl partisan detachment, Putivl united partisan detachment, Sumy partisan unit.*